

Дань ЧЖАН

аспірантка кафедри дошкільної освіти
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
<https://orcid.org/0009-0003-5847-2078>

ГРА ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОСИЛЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ТА КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК

На сучасному етапі в період реформування та трансформації системи освіти актуальним є пошук нових шляхів формування компетентностей дітей відповідних нинішнім умовам. Серед ключових компетентностей виокремлюють мовленнєву, що виявляється в здатності дитини продукувати свої знання за допомогою вербальних і невербальних засобів. У цьому аспекті важливу роль відіграє формування комунікативних здібностей задля налагодження соціальних зв'язків.

Сучасні діти зростають у непростих соціально-економічних реаліях, спричинених переходом між епохами, що призводить до змін у світогляді, переосмислення цінностей та розладу у взаємозв'язках між особистістю й суспільством. Усе це позначається на дитині, адже через брак власного життєвого досвіду вона змушена засвоювати ті правила, орієнтири та пріоритети, які домінують у світі дорослих.

Згідно з Базовим компонентом дошкільної освіти, затвердженим у 2021 році, у межах освітнього напрямку «Мовлення дитини» мовленнєва компетентність розглядається як цілісна система, що інтегрує кілька ключових складників: фонетичний, який відповідає за правильну вимову звуків; лексичний, що охоплює запас слів і їх розуміння; граматичний, пов'язаний із правильним використанням мовних конструкцій; а також діалогічний і монологічний, що відображають уміння вести розмову та висловлювати власні думки послідовно. Ці складники не лише взаємопов'язані, а й взаємозумовлені, формуючи основу для ефективного опанування мовлення в дошкільному віці.

Комунікативна компетентність, своєю чергою, проявляється через здатність дитини налагоджувати конструктивну взаємодію з однолітками та дорослими. Вона містить уміння спілкуватися в різноманітних ситуаціях, підтримувати партнерські відносини, виявляти ініціативу в діалозі та адаптуватися до потреб співрозмовника. Ця компетентність є не просто технічним умінням, а відображенням соціальної зрілості дитини, її готовності до співпраці та взаєморозуміння в колективі.

Проте сучасні реалії вносять певні виклики в розвиток мовленнєвих і комунікативних навичок. Дедалі більша комп'ютеризація, широке використання медійних засобів і гаджетів серед дітей дошкільного віку значно скорочують можливості для живого, безпосереднього спілкування. Замість активної взаємодії з іншими людьми діти дедалі частіше занурюються у віртуальний світ, що може призводити до затримок у розвитку мовленнєвої діяльності. Обмеження реальних соціальних контактів гальмує формування навичок висловлювання думок, сприйняття невербальних сигналів і розвитку емоційної чутливості, які є невід'ємними для повноцінного мовленнєвого поступу. Так, надмірна залежність від технологій створює бар'єри на шляху до гармонійного розвитку комунікативних здібностей у ранньому віці. В освітньому процесі закладів освіти для злагодженої взаємодії дитини між собою та вчителями, тьюторами провідною є ігрова діяльність. Під час спілкування дітей між собою в грі повсякчас виникають ситуації, що вимагають узгодження дій, толерантного ставлення до інших людей, уміння безконфліктно спілкуватися, тому проблема реалізації дитиною соціально-комунікативних навичок в ігровій діяльності набуває особливої значущості.

Ключові слова: гра, компетентність, комунікативна навичка, соціально-економічні умови, вербальні засоби, невербальні засоби.

GAME AS A TOOL FOR STRENGTHENING SOCIAL AND COMMUNICATION SKILLS

During the period of reform and transformation of the education system, it is relevant to search for new ways of forming children's competencies corresponding to the current conditions. Among the key competencies, speech is distinguished, which is manifested in the child's ability to produce his knowledge using verbal and non-verbal means. The formation of communicative abilities is important for establishing social ties.

Children today live in rather difficult socio-economic conditions, caused by the turn of the eras and, accordingly, a change in worldview, a reassessment of the system of values, and disharmony of the ties of the individual with society. All this affects the child, because the lack of his own life experience forces him to accept the rules, life guidelines and priorities that are common in the adult world.

According to the Basic Component of Preschool Education, adopted in 2021, in the educational direction "Child Speech" speech competence combines phonetic, lexical, grammatical, dialogic, and monological components and demonstrates their interdependence and interdependence. At the same time, communicative competence is represented through the child's ability to communicate with peers and adults in various forms of constructive interaction, as well as maintaining partnership relationships. At the same time, it is worth noting that the spread of computerization and media in the use of children limits children's direct communication, which leads to inhibition of speech activity.

In the educational process of educational institutions, play activities are the leading activity for harmonious interaction of the child with himself and teachers and tutors. During children's communication with each other in the game, situations constantly arise that require coordination of actions, a tolerant attitude towards other people, and the ability to communicate without conflict, therefore the problem of the child's implementation of social and communicative skills in game activities becomes particularly important.

Key words: game, competence, communication skills, socio-economic conditions, verbal means, non-verbal means.

У старшому дошкільному віці провідною потребою дитини є спілкування та творча діяльність. У цьому віці в поведінці дітей відбуваються важливі зміни, а саме, як стверджують фахівці, формується можливість саморегуляції, тобто діти починають висувати до себе ті вимоги, які раніше до них висували дорослі, навчаються робити позитивний моральний вибір тощо [10].

Під час дедалі більшої фізичної витривалості дитина стає більш психічно стабільною та менше стомлюється. Водночас регуляція власної активності залишається недостатньо вираженою. До того ж з'являється спроможність до формування моральності та закладаються основи до перших соціальних уявлень. Імпульсивна поведінка змінюється поведінковими формами, що визначені соціальними правилами й нормами. Визнання правил, що зрозумілі дитині, виявляються обов'язко-

вою умовою комунікації. Діти старшого дошкільного віку вже здатні розрізняти позитивні та негативні вчинки, формуючи власне уявлення про поняття добра і зла. У процесі різних видів виховної діяльності, як-от читання літературних творів чи перегляд мультфільмів, їм наочно демонструють моделі поведінки персонажів, які слугують прикладами для аналізу. При цьому діти виявляють уміння оцінювати дії інших людей, причому іноді їхні судження можуть бути досить категоричними й безкомпромісними. Натомість коли йдеться про пояснення власної поведінки, вони зазвичай менш суворі до себе, проявляючи більшу поблажливість і схильність виправдовувати свої вчинки.

Психологи зазначають, що мозок шестирічної дитини за своїми функціональними характеристиками наближається до рівня мозку дорослої людини. Це прояв-

ляється в значному розширенні інтелектуальних здібностей: діти починають краще усвідомлювати причинно-наслідкові зв'язки, що дає їм змогу глибше аналізувати навколишній світ [4]. Вони без особливих труднощів виокремлюють ключові ознаки предметів чи явищ, демонструючи здатність до більш структурованого й осмисленого сприйняття реальності. Такий прогрес у когнітивному розвитку свідчить про поступову підготовку до нових етапів навчання та соціальної взаємодії. Водночас старшим дошкільникам ще й досить легко оперування часовими поняттями. Відповідно до програми формування елементарних математичних уявлень, діти цього віку знаються на таких поняттях, як частини доби («ранок», «день», «вечір»), використовують слова «вчора», «сьогодні», «завтра», удосконалюють орієнтацію в послідовності днів тижня та пір року.

Дітей старшого дошкільного віку приваблює широкий соціальний і природний світ, події, що відбуваються в суспільстві й оточенні. Дітям цікаві вже мешканці морів та океанів, космосу, різних країн тощо. Вони намагаються самостійно зрозуміти та проаналізувати отриману інформацію.

У цей віковий період відбувається ознайомлення з різноманітними видами діяльності, професіями та сферами діяльності, активне включення в пошукову діяльність. Діти здатні до сприйняття й самостійного виконання пізнавальних завдань. Серед умінь провідними виокремлюються висування припущення щодо причин та результатів явищ, для перевірки яких дітям стає цікаво використовувати досліди, порівняльні спостереження, евристичні міркування тощо.

Т. Піроженко визначає, що «в старшому дошкільному віці зростають можливості пам'яті, виникає навмисне запам'ятовування з метою подальшого відтворення матеріалу, більш стійкою стає увага. Відбувається розвиток усіх пізнавальних психічних процесів. У дітей знижуються пороги відчуттів. Підвищується гострота зору та точність розпізнавання кольорів, розвивається фонематичний і звуковисотний слух,

значно зростає точність оцінок ваги та пропорцій предметів, умовитимуться уявлення дітей про різні явища навколишнього світу» [7, с. 54].

Що стосується мовленнєвої компетентності дітей старшого дошкільного віку, то ключовим показником їхнього нормального розвитку є поступове вдосконалення мовних навичок. На шостому році життя, порівняно із середнім дошкільним віком, словниковий запас дитини значно збагачується – приблизно на 1 000–1 200 нових слів. Водночас спостерігаються помітні індивідуальні особливості в розвитку мовлення. Зокрема, у дітей покращується зв'язне монологічне мовлення, тобто здатність послідовно та логічно висловлювати свої думки. Вони вчать переказувати зміст казок, оповідань чи мультфільмів, а також ділитися враженнями про пережиті події, описувати їх у деталях, демонструючи більшу впевненість і точність у використанні мови. Цей процес відображає не лише кількісне зростання словника, а і якісний прогрес у формуванні комунікативних умінь.

Водночас зростає потреба дітей у спілкуванні з однолітками, у спільних іграх та діяльності, що сприяє виникненню дитячого співтовариства, розвитку умов для міжособистісних відносин, взаємних симпатій та прихильностей. Оскільки одноставеві контакти поки що переважають у спілкуванні з однолітками, то не розмежовуються ігрові інтереси та вподобання хлопчиків і дівчаток. Простежується вміння дітей грати невеликими групами від двох до п'яти осіб, що сприяє формуванню дружніх стосунків.

Щодо ігрової діяльності старших дошкільників, то більш яскраво виявляється перевага до певних видів ігор. Серед ігор старших дошкільників виділяються сюжетно-рольові, режисерські, будівельно-конструктивні, рухливі, музичні, театралізовані ігри, ігрове експериментування тощо. Дітям дуже подобаються сюжетні ігри, при цьому розподіляються ролі, обговорюються костюми, репліки героїв своїх ігор.

Під час спільної гри проявляється потреба в регулюванні взаємовідносин з однолітками, встановлюються норми моральної поведінки, демонструються моральні почуття, відбувається формування поведінки. Як результат взаємодії та порівняння власної поведінки з поведінкою інших у дитини починає формуватися усвідомлення самого себе та власного «Я».

Як зазначає Т. Піроженко, «у дітей старшого дошкільного віку настає час активного інтересу до взаємодії. Дітей дедалі більше цікавить спільне виконання загального завдання, вони прагнуть домовлятися між собою для досягнення кінцевої мети. Водночас роль дорослого в цій ситуації полягає в допомозі дітям опанувати конкретні способи досягнення взаєморозуміння на основі врахування інтересів партнерів» [7, с. 53].

Тож можна відзначити, що в дітей старшого дошкільного віку встановлюються взаємини між собою та налагоджується спілкування з дорослими [11]. При цьому вони активно спрямовують свою діяльність на привернення до себе уваги з боку дорослих, залучення їх до розмови. Діти цієї вікової категорії прагнуть поділитися власними знаннями, враженнями, думками. Особливостями спілкування з дорослим відзначається за формулою «ми – рівні», що піднімає самооцінку дитини, допомагає відчувати свою дорослість та компетентність.

Діяльність дошкільника проходить не тільки в умовах закладу дошкільної освіти (далі – ЗДО), а й у сім'ї, де малюк задіяний в ігровій, пізнавальній, комунікативній, побутовій, трудовій діяльності, що має змінний характер. За тлумачним словником української мови визначено, що «взаємодія – це співдія, співдіяння, взаємний зв'язок між предметами в дії, а також погоджена дія між ким, чим-небудь» [5]. А відповідно до цього, можна визначити, що соціально-педагогічним способом діяльності дошкільника є ігрова ситуація. До неї належать такі види гри, що сприяють гармонійному включенню дітей у світ цінностей і людських стосунків, формуючи навички спільної діяльності. Гра є провід-

ною діяльністю дошкільників, під час якої легше засвоюються поняття, розвиваються навички, формуються компетентності.

Л. Артемова зазначає, що «діти старшого дошкільного віку починають активно користуватися правилами поведінки в грі, спільній діяльності, засвоюють їх, а розуміння сенсу допомагає дитині свідомо керувати своєю поведінкою, емоціями, самостійно регулювати їх у різних життєвих ситуаціях. Саме в умовах ігрових відносин діти опановують нормативну поведінку, у грі це відбувається набагато легше, ніж у реальних відносинах» [1, с. 10]. Тож *під час гри діти починають різними способами вибудовувати відносини з оточенням, готуючи себе до встановлення нормативних відносин у практиці реального життя.*

Гра є не просто розвагою, а складною моделлю соціальної взаємодії, яка є важливим інструментом для засвоєння дитиною принципів соціальних відносин. Психологи, досліджуючи дитячу психологію, звертають увагу на те, як різні види активностей впливають на розвиток дітей, формуючи їхні навички, емоційний стан і світосприйняття. Особливу увагу приділяють тому, що перехід від одного етапу розвитку до іншого супроводжується зміною провідної діяльності, яка домінує в певний віковий період. Кожен із цих періодів характеризується своїм унікальним типом діяльності, що визначає основні риси поведінки та сприйняття дитини.

Різні види діяльності мають неоднакову значущість на різних етапах життя дитини. Деякі з них відіграють вирішальну роль, стаючи ключовими для формування особистості та соціальних умінь у конкретний момент розвитку, тоді як інші відходять на другий план, маючи менший вплив. Саме тому кожен віковий етап вирізняється особливим способом взаємодії дитини з навколишнім світом, що залежить від того, яка діяльність є провідною в цей час. Ця взаємодія відображає не лише внутрішній стан дитини, а і її адаптацію до зовнішніх умов, що формуються під впливом основного типу діяльності, притаманного певному періоду.

Провідною діяльністю можна вважати ту, у процесі якої відбуваються найсуттєвіші зміни в психіці дитини, а також формуються психічні процеси, що забезпечують її перехід на новий, більш високий рівень розвитку.

Гра, за таких умов, є провідним видом діяльності, що пояснюється тим, що дитина приділяє їй найбільше часу. Це сприяє якісним змінам у психіці дитини. При цьому зміст гри набуває дедалі більшого інтелектуального забарвлення. Діти старшого дошкільного віку внаслідок якісних змін демонструють вищий рівень розумового розвитку. Прикладом можна вважати краще усвідомлення та відтворення суспільних подій, а також етичних правил, що регулюють взаємини між людьми. Також вони проявляють здатність до вигадкування більш творчих і креативних сюжетів гри.

Згідно з теорією гри Еріка Берна, особливого значення набувають висновки про соціальну природу гри та її походження. Гра є не просто розвагою, а потужним механізмом, через який дитина поступово включається в складну систему соціальних відносин, опановуючи їх основи. Особливо важливим у цьому контексті є дошкільний вік, який вирізняється підвищеною чутливістю до сфери людської діяльності та активного формування міжособистісних зв'язків. Саме в цей період гра стає ключовим інструментом, що допомагає дитині зрозуміти принципи взаємодії між людьми, які становлять основний зміст ігрової діяльності.

Для того щоб цей процес був ефективним і дав змогу дитині повноцінно зануритися в соціальний контекст, ігрові дії мають бути структурованими, скороченими та узагальненими. Такий підхід дає змогу спростити складні соціальні моделі, роблячи їх доступними для дитячого сприйняття. Лише за дотримання цих умов гра здатна виконувати свою основну функцію – сприяти усвідомленню дитиною сутності соціальних відносин. Завдяки цьому вона не лише відтворює ці відносини в безпечному ігровому середовищі, а й вчиться моделювати їх, використовуючи засоби, притаманні ігровій діяльності. Так, гра пе-

ретворюється на своєрідний міст між внутрішнім світом дитини та зовнішньою соціальною реальністю, допомагаючи їй адаптуватися до неї та знаходити своє місце в суспільстві.

Науковець С. Русова, досліджуючи дитячу гру, підкреслювала, що «в іграх зростає товариство, виховується громадська дисципліна, дитина вчиться стримано поводитися, дотримуватися правил колективу, визнавати права однолітків» [6, с. 78].

Видатний педагог В. Сухомлинський у своєму творі «Серце віддаю дітям» зазначав: «У грі перед дітьми розкривається світ... Без гри немає і не може бути повноцінного розумового розвитку. Гра – це величезне світле вікно, через яке в духовний світ дитини вливається життєдайний потік уявлень, понять про навколишній світ» [10, с. 95]. Класик визнавав гру як засіб глибокого пізнання навколишнього світу, завдяки участі в якій діти набувають важливих знань та умінь.

А. Арушанова вказувала, що «потреба в обміні думками, емоціями, переживаннями та враженнями виникає саме в процесі ігрової діяльності. Участь старших дошкільників у грі впливає на формування здатності узгоджувати свої наміри та бажання. Діти набувають досвіду обговорення, аналізу, навіть дискусій щодо різних життєвих подій та фактів» [1, с. 11].

Сучасні педагогічні дослідження зосереджують увагу, що «з особливим натхненням діти занурюються в сюжетно-рольові ігри. Пояснюється це тим, що сюжетно-рольова гра суттєво впливає на формування соціально-комунікативної компетентності дитини старшого дошкільного віку» [5, с. 162]. Завдяки ігровому способу впливу вихователь ЗДО має змогу коригувати взаємовідносини дітей у групі, що впливає на формування колективних, гуманістичних, соціально прийнятних взаємин.

Сукупність наведених комунікативних умінь у дітей старшого дошкільного віку формується в певних умовах їх на певних етапах розвитку. Наявність чи відсутність окремих умов значно впливає на формування комунікативної та мовленнєвої компетентностей дошкільника.

Ми поділяємо позицію О. Смирнової, що «соціальна ситуація розвитку дитини формує потребу в спілкуванні з дорослими та однолітками; спільна провідна ігрова діяльність, навчання та виховання на основі ігрової діяльності створюють зону найближчого розвитку» [9, с. 58].

Тож можна зробити висновок, що в процесі спільної ігрової діяльності дітей старшого дошкільного віку відбувається формування важливого досвіду рольової поведінки, засвоєння моделі соціальних взаємовідносин, а також форм комунікації. Під час спілкування з іншими діти обмінюються знаннями й уміннями, навчаються взаємодіяти, обираючи власний варіант розв'язання певної проблеми.

Висновки. Соціальні навички – комплекс умінь, що дають змогу людині успішно й результативно взаємодіяти як з окремими індивідами, так і з групами, досягаючи при цьому визначених цілей, знаходячи спільну мову, уникаючи конфліктів або вирішуючи їх у процесі спільної діяльності. Ці навички охоплюють широкий спектр соціально-комунікативних здібностей, серед яких можна виокремити: здатність достойно представити себе та привітатися з іншими людьми; уміння контролювати свій голос, емоційний стан, зберігати внутрішній спокій і демонструвати щирість у спілкуванні; навички ведення бесіди, самопрезентації в колективі, а також уміння впевнено приймати компліменти й реагувати на критику з адекватністю та гідністю.

Соціальні навички можна вважати вершиною емоційного інтелекту, адже вони тісно пов'язані з умінням розпізнавати, управляти власними емоціями та проявляти емпатію до почуттів інших. Коли людина досягає високого рівня самосвідомості й самоконтролю, а також вчиться відчувати емоційний стан оточення, її здатність будувати й підтримувати міжособистісні стосунки значно зростає. Так, соціальні навички інтегрують й узагальнюють усі аспекти

емоційного інтелекту, проявляючись у різноманітних формах – від повсякденного спілкування до складних переговорів чи роботи в команді.

Для формування й удосконалення соціальних навичок вирішальну роль відіграють комунікація та активне міжособистісне спілкування. Саме через взаємодію з іншими людьми – у діалогах, дискусіях чи спільній діяльності – людина вчиться адаптуватися до різних ситуацій, удосконалює свою поведінку та розвиває гнучкість у спілкуванні. Постійна практика взаємодії допомагає не лише засвоїти базові правила соціальної поведінки, а й розвинути інтуїтивне розуміння людських відносин, що є основою для ефективного функціонування в суспільстві.

Провідною потребою дитини є спілкування та творча активність. Ключовою ж діяльністю є творча гра. При цьому простежується формування саморегуляції, висування до себе тих вимог, які раніше до них висували дорослі, уміння робити позитивний моральний вибір. Відбувається розвиток усіх пізнавальних психічних процесів. Зростає потреба старших дошкільників спілкуватися з однолітками, у спільній ігровій діяльності, що призводить до виникнення дитячого співтовариства. Розвиваються умови міжособистісних відносин, взаємних симпатій та прихильностей.

Ігрова діяльність як засіб формування соціально-комунікативних навичок дітей старшого дошкільного віку дає чимало можливостей. Ігрова ситуація як гра, може бути соціально-педагогічним способом, що сприяє формуванню навичок спільної діяльності. Отже, у процесі спільної ігрової діяльності дітей старшого дошкільного віку відбувається формування важливого досвіду рольової поведінки, засвоєння моделі соціальних взаємовідносин, а також форм комунікації. Під час спілкування з іншими діти обмінюються знаннями й уміннями, навчаються взаємодіяти, обираючи власний варіант розв'язання певної проблеми.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Артемова, Л.** (1993). Відображення знань дітей у спільних іграх. *Дошкільне виховання*. № 9 (386). С. 10.
2. **Берн, Е.** (2007). Ігри, у які грають люди. Київ : Книжковий Клуб. С. 13–33.
3. **Денисенко, О.І.** (2012). Розвиток навичок комунікабельності у дітей дошкільного віку. Черкаси : ЧОПОПП ЧОР. 32 с.
4. **Нещерет, О.І.** (2004). Психологія мовленнєвої діяльності : навчально- методичний посібник. Ніжин. 86 с.
5. Новий тлумачний словник української мови (у трьох томах). (2006). Том 1. Укладачі: В.В. Яременко, О.М. Сліпушко. Київ : Вид- во «АКОНІТ». 926 с.
6. **Піроженко, Т.А.** (2003). Психічний розвиток дитини дошкільного віку: досвід роботи сучасного дошкільного навчального закладу.-2-е вид., стереот. Запоріжжя: ТОВ «ЛІПС» ЛТД, 2003. 168 с.
7. **Русова, С.** (1996). Дошкільне виховання. Вибрані педагогічні твори : Київ : Освіта. С. 34–185.
8. Світ дитинства: комплексна освітня програма для дошкільних навчальних закладів. (2015). За ред. Л. В. Батліної. Тернопіль : «Мандрівець», 200 с.
9. **Смирнова, О.О.** (2008). Формування комунікативної компетентності у дітей дошкільного віку. *Вихователь дошкільного загальноосвітнього закладу*. № 1/2008. М., 2008. С. 58–65.
10. **Сервуля, К.** (2020). Формування соціально-комунікативної компетентності дітей старшого віку в процесі ігрової діяльності. Кваліфікаційна робота. Херсон. URL: https://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/handle/123456789/11708/Servulya_ped_2020.pdf
11. **Сухомлинський, В.О.** (1977). Серце віддаю дітям. Вибрані твори у 5-ти т. Т. 3. Київ : Рад. Школа. 670 с.

REFERENCES

1. **Artemova, L.** (1993). Vidobrazhennia znan ditei u spilnykh ihrakh. [Displaying children's knowledge in joint games]. *Doshkilne vykhovannia*. № 9 (386). S. 10 [in Ukrainian].
2. **Bern, E.** (2007). Ihry, u yaki hraiut liudy. [Games that people play]. Kyiv, Knyzhnii Klub. S. 13–33 [in Ukrainian].
3. **Denysenko, O.I.** (2012). *Rozvytok navychok komunikabelnosti u ditei doshkilnoho viku* [Development of communication skills in preschool children]. Cherkasy: ChOIPOPP ChOR. 32 s. [in Ukrainian].
4. **Neshcheret, O.I.** (2004). *Psykhohihiia movlennievoi diialnosti : navchalno- metodychnyi posibnyk* [Psychology of speech activity: a teaching and methodological manual]. Nizhyn. 86 s. [in Ukrainian].
5. Novyi tлумachnyi slovnyk ukrainskoi movy (u trokh tomakh). (2006). [New Explanatory Dictionary of the Ukrainian Language]. Tom 1. Ukladachi: V. V. Yaremenko, O. M. Slipushko. Kyiv : Vyd- vo «AKONIT». 926 s. [in Ukrainian].
6. **Rusova, S.** (1996). *Doshkilne vykhovannia* [Preschool education]. Vybrani pedahohichni tvory : K. : Osvita. S. 34–185 [in Ukrainian].
7. **Pirozhenko, T.A.** (2003). *Psykhichnyi rozvytok dytyny doshkilnoho viku: dosvid roboty suchasnoho doshkilnoho navchalnoho zakladu* [Mental development of a preschool child: experience of a modern preschool educational institution]. 2-e vyd., stereot. Zaporizhzhia: TOV «LIPS» LTD. 168 s. [in Ukrainian].
8. Svit dytynstva: kompleksna osvithnia prohrama dlia doshkilnykh navchalnykh zakladiv. (2015). [The World of Childhood: A Comprehensive Educational Program for Preschool Educational Institutions]. Za red. L. V. Batlinoi. Ternopil : «Mandrivets», 200 s. [in Ukrainian].

9. **Smyrnova, O.O.** (2008). Formuvannia komunikatyvnoi kompetentnosti u ditei doshkilnoho viku. [Formation of communicative competence in preschool children]. *Vykhovatel doshkilnoho zahalnoosvitnoho zakladu*. № 1/2008. M.. S. 58–65 [in Ukrainian].
10. **Servulia, K.** (2020). Formuvannia sotsialno-komunikatyvnoi kompetentnosti ditei starshoho viku v protsesi iurovoi diialnosti. [*Formation of social and communicative competence of older children in the process of game activity. Qualification work*]. Kvalifikatsiina robota. Kherson. Retrieved from: https://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/handle/123456789/11708/Servulya_ped_2020.pdf? [in Ukrainian].
11. **Sukhomlynskyi, V.O.** (1977). *Sertse viddaiu ditiam [I give my heart to children]*. Vybrani tvory u 5-ty t. T. 3. K. : Rad. Shkola. 670 s. [in Ukrainian].